

ПРОБЛЕМИ НА ОБРАЗОВАНИЕТО НА СТАРИТЕ ХОРА

Иван Иванов

НЕПРЕКЪСНАТО ОБРАЗОВАНИЕ ПРЕЗ ЦЕЛИЯ ЖИВОТ.

Концепцията за *непрекъснато обучение (lifelong learning)* като основата на *непрекъснато образование през целия живот (lifelong education)* се отнася към началото на ХХ век и се свързва с имената на Дюи (Dewey), Линдемман (Lindeman) и Йеаксли (Yeaxlee). Тя започва да доминира през 60-те години на ХХ век, когато се водят дискусии в ООН и ЮНЕСКО и се употребяват и термините *периодично (recurrent)*, *продължаващо (continuing)* и *непрекъснато (permanent)* образование. Именно ЮНЕСКО възприема непрекъснатото образование през целия живот за своя концепция през 1970 г. (6). Тази концепция се очертава като една от ключовите идеи за ХХI век.

ДЕФИНИЦИЯ. Дефинирането на непрекъснатото образование през целия живот става като "образование без край". Терминът се употребява в различен смисъл: подготовка на индивидите за управление на живота им като възрастни; разпределение на образователните процеси през целия индивидуален живот; възпитателна функция на целия жизнен опит и идентификация на образованието с целия живот

(6). То продължава през целия живот на индивида; свързано е с придобиване, възстановяване, модернизирание и допълване на знания, умения и отношения, които стават необходими в отговор на постоянно изменящите се условия на съвременния живот, с крайна цел - самоактуализацията на всеки; зависи от успешната реализация на нарастващите възможности и мотиви на хората, за самообразование; зависи от съвкупността от всички налични образователни влияния - формални и неформални.

ОБРАЗОВАНИЕ ЗА ВЪЗРАСТНИ. Образованието на възрастните хора (трета възраст) е съществен елемент от образованието в света като цяло. Известна форма е *народното образование (popular education)* - направление в образованието на възрастни, което им помага да живеят в критично отношение към обществените условия и да ги изменят. Възниква в Латинска Америка в 60-70-те години. Най-известният му теоретик е Пауло Фрейре (P. Freire). (3) Друга форма е *подготовката за доброволно участие в социални дейности*, тъй като всяка доброволна дейност е свързана с предварително обучение и подготовка съобразно със специ-

фиката си. Доброволецът е идеалният ученик. Неговата мотивация е основана на алтруизъм, съчетан с необходимост от социални връзки, достижения, признание от другите, кариера и самоактуализация (4).

ТЕОРЕТИЧНИ ПРОБЛЕМИ НА GERONTOLOGИЯТА. Според Лемьо и Санчес геронтологията изпитва нарастващи трудности в стремежа си да съсредоточи цялото знание за старите хора в едно. Проблемите се пораждат и от факта, че стареенето е динамичен процес и трудно се вписва в терминологична схема (точен научен език). При старите хора различията са огромни и всеки опит да се вкарат в една таксономична група със сходни характеристики е неудачен. Парадокс е и фактът, че геронтологията се дефинира като наука, но практически всички изследвания в нея са мултидисциплинарни. Геронтологията се формира в лоното на медицината - гериатрията, но отдавна се е специализирала в три фундаментални насоки: биogerонтология (biogerontology), психogerонтология (psychogerontology) и социална геронтология (social gerontology) (5).

НОВА НАУЧНА ОБЛАСТ. В последните години се формира концепция за нова научна и практическа област - между педагогиката, андрагогията и геронтологията, определяна като мултидисциплинарна област, обхващаща

образованието на старите хора. Употребяват се различни наименования.

ГЕРАГОГИЯ И ГЕРИАГОГИЯ. Понятията *geragogia* (*geragogy*) и *geriagogia* (*geriagogy*) се използват от Хартфорд (Hartford, 1978) в смисъл "образование на възрастните", което е на основата на самоактуализация, дружба, социални отношения, растеж, развитие на способностите. Доминира медицинско-гериатричното начало (5).

ОБРАЗОВАТЕЛНА GERONTOLOGИЯ И GERONTOЛОГИЧЕСКО ОБРАЗОВАНИЕ. Дейвис Питърсън (D.Peterson) през 70-те години на XX век е най-яркият защитник на тезата, че е необходима специфична образователна специализация в геронтологията. *Образователната геронтология* (*education gerontology*) се дефинира като теория и практика на образованието в старческа възраст; тя е опит за приложение на знанието за стареенето и образованието, за да се продължи и подобри живота на старите хора.

Франк Гленденинг (F. Glendenning) през 80-те години доразвива концепцията на Питърсън главно с включване на самообразованието като втори път за организация на образованието в старческа възраст. Той разглежда образователната геронтология - теория и *геронтологическото образование* (*gerontologic education*) - практика, като две страни на едно средство за

осъзнаване на правата и ефективната роля на възрастните в обществото, както и за подобряване на качеството на живота им и стремежа им за самореализация. Този подход е означаван като *критическа герогогия* (*critical gerogogy*).

ГЕРОНТАГОГИЯ. Именно необходимостта да се опише образованието на **здрави стари хора (трета възраст)** води до термина *геронтагогия* (*gerontagogy*). Той се използва за пръв път от Леса (Lessa) и Болтън (Bolton) през 1978 г., за да се означава граничната област между педагогика, андрагогика и геронтология. В 90-те години основните автори са канадецът Андре Лемю (A. Lemieux) и американецът Мариано Санчес Мартинес (M. Martinez) [ib.].

ОБРАЗОВАТЕЛНИ МОДЕЛИ. Съществуват обособени теоретически и практически два образователни модела: педагогически и андрагогически. Към тях може да се добави като трети и геронтагогическият.

ПЕДАГОГИЧЕСКИ МОДЕЛ. Моделът се основава на придобиването на знание. Той е предназначен за ученици в детска възраст. Той ги готви за живот като възрастни и като работна сила - интегративен модел. В него: 1. ученикът напълно зависи от учителя (какво и как да учи); 2. водещата роля е на учителя; 3. малко значение се придава на опита на ученика, осно-

вополагащ е опитът на учителя или автора на учебника; 4. основни методи - на преподаване: лекции, четене, телевизия и пр.; 5. готовността на учениците за учене се определя от външни причини - социален натиск; 6. тенденция към унифицирано обучение - единни стандарти и технологии; 7. ориентация към предметна система на обучение, тъй като знанията и уменията ще се използват след време

АНДРАГОГИЧЕСКИ МОДЕЛ. Моделът е свойствен за професионалното образование. В него влизат хора, които вече имат определена база и които трябва да се подготвят за изменящите се условия на трудовия пазар. Това е модел на перманентното и адаптационно образование, което продължава през целия живот.

В андрагогическия модел според Малкълм Ноулз (M. S. Knowles): 1. доминира самостоятелност, самоуправление на ученика, временна зависимост; 2. водеща роля на ученика, като учителят поощрява и поддържа самоуправлението; 3. основно значение на опита на ученика, синтез на опита на учителя и ученика; 4. основни методи - експеримент, дискусия, ролеви игри, ситуационни методи и др., основани на личния опит на учениците; 5. готовността се определя от вътрешни потребности; 6. избирателност, индивидуализация на обучението, прагматичност; 7. ориентация към

спираловидно интегрално обучение, тъй като знанията и уменията трябвават още сега (2).

ГЕРОНТАГИЧЕСКИ МОДЕЛ. Моделът е за образованието на старите хора (“трета възраст”). Индивидът вече е обучен и преквалифициран, но желае да придобие компетентност в други сфери, за да подобри своето физическо, психически и социално благополучие. Основава се на концепцията за самоактуализация и реактуализация на знанията, така, че човек по-добре да управлява своя индивидуален и социален живот. В този модел, човешкият живот се разглежда като възможност за психологическо и образователно развитие, без възрастни ограничения. Старият човек притежава уникални възможности за метапознание, на базата на жизнения си опит и желанието да живее съвместно с другите хора (1).

Двата етически принципа, които са в основата на геронтагическия модел са принципът за безвъзвратност и принципът за откровеност. Основният въпрос е защо един стар човек ще продължава своето образователно развитие, след като неговата ефективност в обществото е нулева или пределно

малка? Човешкият живот не е безкраен. В екзистенциален план образованието е неограничено във времето. То е ценност само по себе си. Основен момент е, че не се придобива ново знание, а се актуализира и наново реализира вече придобитото знание. *Целта не е достигане до “наука”, а до “мъдрост” (реактуализация)* за по-добро управление на личния и социален живот. Основанията са съвестта, интелекта, творческият потенциал, емоциите и подбудите, обединени в характеристиката “метапознание” (meta-cognition). Липсва или силно е намален прагматичният момент, както и в чисто дидактически план - оценяването на достиженията.

ЗАДЪЛЖИТЕЛНОСТ И ДОБРОВОЛНОСТ. Ученикът е човек, който участва в процеса на обучение или под принуда (ангажираност), или доброволно (отдаденост). Това е най-важната връзка към трите модела. С прехода от педагогически през андрагогически към геронтологичен модел се намалява принудата за сметка на доброволността. Ако използваме една метафора, учителят на възрастните е “търговец на наркотици”, а учениците му - “наркомани”, като “наркотикът” е знанието (6).

ЛИТЕРАТУРА

1. *Clements, J.* Older Adults: Counseling Issues. // ERIC Digest, 1984.
2. *Imel, Susan.* Teaching Adults: Is It Different? // ERIC Digest. 1989.
3. *Kerka, Sandra.* Popular Education: Adult Education for Social Change. / ERIC Digest, 1997.
4. *Kerka, Sandra.* Volunteering and Adult Learning. // ERIC Digest, 1998.
5. *Lemieux, Andre; Martinez, Mariano Sanchez.* Gerontology Beyond Words: A Reality. // Educational Gerontology, Jul/Aug 2000, Vol. 26.
6. *Tight, Malcolm.* Lifelong learning: Opportunity or compulsion? // British Journal of Educational Studies, Sep 98, Vol. 46.

THE PROBLEMS OF EDUCATION OF OLDER ADULTS

IVAN IVANOV

Summary

Presents information on problems of educational theories and practice of older adults and new area of research gerontology. Autor: Ivan P. Ivanov is Assoc. Prof., Ph.d., Address: 9712 Shoumen, Konstantin Preslavsky University, Dep. of Pedagogy and Psychology, Tel. (054) 830-396, E-mail: i.ivanov@fpi.shu-bg.net